

5. Тарахонич Т. І. Виникнення ідеї законності та перспективи її розвитку у громадянському суспільстві. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження і впровадження. К.: Видавництво «Юстиніан», 2004. С. 83-100.

ФОРМИ Й МЕТОДИ КРИМІНАЛЬНО-ВИПРАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Солецький Марк Ігорович,
курсант 3-го курсу
Прикарпатського факультету
(м. Івано-Франківськ)
Національної академії внутрішніх справ

Становлення органів НКВС і КВС започаткували оперативно-чекістські групи (ОЧГ), що прибули у складі військових з'єднань Червоної армії. Їх завдання були визначені в директиві НКВС СРСР № 720 «Про організацію роботи у звільнених районах західних областей України і Білорусії» від 15 вересня 1939 р. та в наказі НКВС СРСР № 001124 «Про оперативно-чекістські заходи в Західній Україні» від 21 вересня 1939 р. і полягали у проведенні арештів «ворогів» радянської влади, організації тимчасових органів НКВС на місцях та нової тюремної системи.

Офіційне створення органів НКВС і Робітничо-селянської міліції (РСМ) в Західній Україні відбулося на підставі наказів НКВС СРСР «Про організацію органів НКВС Західної України» та «Про організацію територіальної і залізничної міліції Західної України та укомплектування її кадрами» від 6 листопада та 13 грудня 1939 р., згідно з якими було створено управління НКВС та РСМ у Львівській, Луцькій (згодом – Волинська), Станіславській, Тернопільській і Дрогобицькій областях.

Нова кримінально-виконавча система формувалася на підставі наказів НКВС СРСР: «Положення про тюрми НКВС СРСР для осіб, які перебувають під слідством» від 28 липня 1939 р., «Про оголошення штатів загальних в'язниць НКВС СРСР» від 25 грудня 1939 р. та ін. Наприкінці 1940 р. у Волинській, Львівській, Дрогобицькій, Ровенській, Станіславській, Тернопільській та Чернівецькій областях функціонувало 26 тюрем і дві внутрішні тюремні камери з лімітом на 7588 осіб та штатом обслуги на 1977 осіб. Однак, як правило, в усіх без винятку тюрмах перебувало у 2-3 рази більше арештованих від встановленого

ліміту. Виправно-трудовах таборів і колоній на території Західної України із певних стратегічних та політичних мотивів створено не було.

Арешти «ворогів народу» розпочалися з перших днів встановлення радянської влади на західноукраїнських землях, які проводили ОЧГ відповідно до директиви НКВС СРСР №720. Станом на 1 жовтня 1939 р. було арештовано 3914 осіб. Таким чином, ще до офіційної «добровільної» ухвали Народними зборами 26-28 жовтня 1939 р. рішення про «возз'єднання» Західної України з СРСР і УРСР та юридичного закріплення цього «волевиявлення» законами Верховних Рад СРСР і УРСР від 1 і 14 листопада 1939 р. більшовицький режим розпочав репресії проти місцевого населення. Категорії «ворожих елементів» визначав наказ НКВС СРСР «Про запровадження єдиної системи оперативного обліку антирадянських елементів, виявлених агентурною розробкою» від 11 жовтня 1939 р., яким було визначено 18 груп за політичними, соціально-становими, професійними та релігійними ознаками. Всі вони підпадали під статті 54 (контрреволюційні злочини) та 56 (злочини проти порядку управління) КК УРСР.

З утворенням обласних управлінь НКВС арешти надалі проводили: 1) відповідні відділи НКВС (кримінальний, боротьби з розкраданням соціалістичної власності, державної безпеки); 2) дорожньо-транспортні відділи НКВС Львівської залізниці (ДТВ НКВС ЛЗ); 3) особливі відділи державної безпеки НКВС Київського особливого воєнного округу (ОВДБ НКВС КОВО). Останні дві структури хоч і були відносно самостійними, але по вертикалі підпорядковувалися ГУДБ НКВС СРСР.

Рух арештованих відображався у звітності (помісячно, поквартально, за півріччя і рік). Основним показником роботи органів НКВС у цій звітності була графа «арештовані вперше». Зокрема, з вересня 1939 р. до червня 1941 р. в західних областях було арештовано понад 78 тис. осіб, з яких понад 64 тис. засуджено за ст. 54 і 56 КК УРСР і лише 6265 осіб звільнено за відсутністю доказів вчинення злочину «контрреволюційного» характеру. Із загальної кількості засуджених, найбільше – понад 32 тис. осіб – було засуджено за ст. 5625 КК УРСР (нелегальний перехід кордону), 13339 – за ст. 542, 544, 5411 (приналежність до контрреволюційних організацій і груп), 2381 – за ст. 5410, ст. 5621 (контрреволюційна агітація), 1749 – за ст. 541а, 541б, 543-6, 5411 (зрада батьківщини, шпигунство, агенти розвідок та їх пособники), 1596 – за ст. 542-5, 5411; ст. 5616-17 (участь у масових заворушеннях, змовах, повстаннях, політичний бандитизм) та за інші «контрреволюційні злочини».

Порівняльний аналіз арештованих за соціальною та професійною приналежністю свідчить про те, що більшість становили особи, які, за термінологією НКВС, мали «компрометуюче соціальне та політичне минуле», тобто колишні поміщики, промисловці, державні службовці, офіцери,

представники інтелігенції (інженери, лікарі, педагоги, діячі культури), духовні особи, одноосібники, ремісники та ін.

Чіткої тенденції арештів за національним походженням не прослідковується.

Із лютого 1940 р. до червня 1941 р. у Західній Україні було проведено чотири масових акції з виселення у віддалені регіони СРСР на спецпоселення і в заслання «ворогів народу» та членів їх родин. Особливість цих виселень полягала в тому, що вони проводилися з ініціативи наркома НКВС СРСР Л. Берії за погодженням з політбюро ЦК ВКП(б). Виселення відбувалося в адміністративному порядку на підставі постанов вищих радянсько-партійних органів влади, а також за ухвалою позасудового органу – Особливої наради при НКВС СРСР.

Під час першої акції 10-13 лютого 1940 р. із західних областей було виселено 17206 сімей осадників та лісників, у складі 89062 особи, більшість з яких становили поляки (83%), українців серед них було 9%, а білорусів – 8%.

Під час другої акції, що розпочалася 13 квітня 1940 р., було вислано в адміністративному порядку у заслання в Казахську РСР на 10 років 1) членів сімей колишніх польських офіцерів, поліцейських, жандармів, тюремщиків, гласних і таємних агентів поліції, поміщиків, фабрикантів та чиновників, які перебували у таборах або отримали ВМП; 2) на спецпоселення у північні райони СРСР сімей біженців; 3) у заслання на 5 років в Казахську та Узбецьку РСР – повій. Всього було вислано майже 61 тис. осіб. Більшість із виселених становили жінки, неповнолітні діти та люди похилого віку, в тому числі й чимало українців зі змішаних шлюбів.

У ніч на 29 червня 1940 р. розпочалася акція з виселення так званих біженців, яка тривала до 1 липня. Було вислано 37532 сім'ї, у складі 83207 осіб та 19476 одинаків. За національним складом 84% біженців становили євреї, 11% – поляки, 2% – українці, решта – інші національності.

У травні 1941 р. була проведена четверта масова акція на підставі постанов ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про вилучення [членів] контрреволюційних організацій у західних областях УРСР» від 14 травня та «Про виселення ворожого елемента з республік Прибалтики, Західної України і Західної Білорусії, Молдавії» від 16 травня. У Західній Україні акція відбулася 22 травня 1941 р., під час якої, за різними даними, було вислано від 9595 до 11476 осіб на терміни від 5 до 20 років заслання.

Загалом під час цих чотирьох масових операцій із західних областей УРСР було вислано понад 78 тис. сімей «ворогів народу» (осадників, лісників, біженців, репресованих, «зрадників батьківщини», членів ОУН), в кількості понад 240 тис. осіб.